

КОНЦЕПТУАЛИЗАЦИЈА БОЈА КРОЗ КАТЕГОРИЈУ „ТОПЛОТЕ“

Сажетак: Један од битних елемената у концептуализацији значења боја јесте категорија „топлоте“. Истраживање представљено у раду заснива се на студентским одговорима на задату анкету преко којих смо покушали да „материјализујемо“ представу топлоте и њену везу са бојама. Поред тога што смо покушали да откријемо скалу „топлих – хладних“ боја, кроз анкету смо испитивали студентско познавање номенклатуре боје, посебно кад је реч о архаичној и терминологијској лексици, као и студентски осећај творбених форманата субјективне оцене и њихову везу са називима за боје. Посебну пажњу смо посветили анализи оцене ахроматских боја.

Кључне речи: називи за боје, скала топлоте, архаична лексика, сликарска терминологија, творбени форманти, ахроматске боје

1.0. Боје играју велику улогу у функционисању ланца *дизајнер – произвођач – потрошач*. И ту морамо приметити да ефективност узајамног утицаја карика тог ланца умногоме зависи од сагласности у схватању смисла употребе одређене боје. Када специјалисти предлажу за одређену сезону употребу топлих или хладних боја, пред дизајнером, произвођачем и потрошачем увек стоји дилема како се одредити за топле боје и у чему се оне разликују од хладних. Раизмомилажења у том погледу често су карактеристична за специјалисте. Али, ако су међу стручњацима суочавања мишљења умесна, за обичног потрошача увек су пожељнија једнострана схватања везана за топлоту боја.

1.1. Истраживање спроведено у овом раду базирано је на психолингвистичким испитивањима односа боја и топлоте преко којих бисмо открили концептуализацију значења боја у којима се разоткривају и специфичности културе носилаца српског језика. Истраживање би се заснивало на одговорима студената Филолошког факултета и Факултета ликовних уметности у Београду на анкету преко које бисмо покушали да „материјализујемо“ нашу представу о „топлоти“ боја. Ове особине резултат су наивног и субјективног поимања света, друштвено су прихваћене и устаљене у језику и култури носилаца српског

¹ danijela.stanic@isj.sanu.ac.rs

језика. На основу ранијих истраживања у вези са називима који означавају боју и на основу знања о томе како се поима боја у фолклорном дискурсу, дошли смо до претпоставке да се боје асоцијативно доживљавају и поимају кроз категорију „топлоте“. Ми имамо за циљ да на основу појединачно издвојених назива за боју, које ће испитаници оцењивати, утврдимо како савремени говорници српског језика доживљавају боју.

2.0. Питање „топлоте – хладноће“ примењено на боје разматрале су разне колористичке школе, почев од Гетеа, Кандинског и немачке школе Баухаус. И од почетка XX века до данас мишљења различитих теоретичара се размимолазе. У категорију топлих обично се сврставају боје са великом таласном дужином – *црвена, наранџаста и жута*, а у категорију хладних, краткоталасне боје – *плава и црна*. Скуп топлих боја обухвата већи број елемената од скупа хладних боја. Овакав приступ бојама можемо назвати физичким, јер се до научне истине долази помоћу физичких мерних инструмената. Заступник ове школе био је Герхард Цојгнер, који се бавио науком о боји, природи светлости и боје, физичким, психофизиолошким и естетичким основама утицаја и перцепције светлости и боја. Он сматра да пол хладних боја не лежи у области *модро-светлоплавих* (сине – голубух), већ у области *модро-зелених* нијанса (Василевич, Кузнецова, Мищенко, 2008: 80).

2.1. Представници другог приступа сматрају дихотомију „топло – хладно“ више психолошким корелатом. Тако, С. Н. Бељева-Екземпљарскаја говори о природи хладних боја, међу које сврстава традиционалну *модру* и *плаву* боју, додељујући им својства везана за особености посматрачке перцепције објеката – „одступање“ или стремљење ка конкавности и понирању у даљину, а такође и „независност“ или „ваздушност“. С друге стране, у области топлог пола налазе се *црвена, наранџаста и жута*, које носе такве особине, као што су „прогресија“ или стремљење ка конвексности, као и „површност“, „густина“ и „концентрисаност“. С обзиром на сва набројана својства *зелена боја* заузима средње место и не спада у скуп безусловно хладних боја, као код Цојгнера (Василевич, Кузнецова, Мищенко, 2008: 80). На оваквом схватању у сликарству се развија тзв. линеарна или ваздушна перспектива, где се објекти насликани у другом или трећем плану сликају у сенци, замагљени, са нејасним контурама и у тамним нијансама.

2.2. Треће мишљење, такође психолошко, узима за одлучујућу асоцијативну природу „топлоте“ боја. Представница ове струје мишљења је С. Н. Жученкова. По њеном мишљењу акумулација искустава код човека полази од устаљеног асоцијативног ланца, по принципу: *црвена боја* – ватра – врелина; *жута боја* – сунце – топлина; *плава боја* – вода – прохладност (Василевич, Кузнецова, Мищенко, 2008: 80).

2.3. У оквирима српске лингвистике појавило се велико интересовање на тему боја почетком 90-их година прошлог века. Од тада, па до данас, са различитих аспеката ову тему су највише разматрали М. Ивић, Љ. Поповић и Б. Хлебџ. Тако, М. Ивић са становишта семантике и контактне лингвистике, ослањајући се на етимологију и дијалектологију разматра проблеме колористичког одређења људи по боји, порекло лексикализованих конструкција *зелени коњ* и *зелена сабља*, генезу плаве боје у српском језику и проблем глаголских изведеница од придева који означавају боју (Ivić, 1995: 9–102; Ивић, 1999: 1–19). Љ. Поповић се углавном базирала на компаративне студије које се односе на проблематику боја у руском, украјинском и српском фолклору, а у новије време и на стереотипичност и прототипичност у концептуализацији боја (Поповић, 1991а: 1–158; И. 1991б: 149–155; И. 2008: 103–122; И. 2012: 7–40). Б. Хлебџ, с друге стране, има творбено-морфолошки приступ изведеницама које означавају боју, а посебно је значајан и његов рад који се тиче Вукове дефиницијске прецизности при објашњењу колористичке терминологије у сва три издања *Српског рјечника* (Хлебџ, 1988: 145–151; И. 1998: 323–332).

2.4. У нашој естетичкој школи највише се бојама бавио С. Петровић, који је у топле боје сврстао оне са највећим уделом светлости, при чему би *бела боја*, са уделом од 100% светлости, била симбол светлости, која на човека делује позитивно и умирујуће, а *црна*, са уделом 0% светлости, безусловно је тамна боја и прва асоцијација на њу је ноћ која делује узнемирујуће. Прелазне боје са по 50% светлости су *црвена* и *зелена* (Петровић, 1996: 74).

3.0. Наш циљ је да проценимо како говорници српског језика схватају ове две категорије битне за концептуализацију назива за боје. Изабрали смо студенте Факултета ликовних уметности и Филолошког факултета, одсека за српски језик и књижевност, сматрајући да су они најкомпетентнији познаваоци номенклатуре боја, сваки у свом професионалном домену. Анкетирали смо студенте друге године Факултета ликовних уметности, који управо на тој години слушају предмет технологију сликарства, па су упознати са називима, пореклом, производњом и применом великог броја сликарских пигмената и студенте треће године Филолошког факултета, који су у току свог студирања одслушали велики број предмета из књижевности. Сматрали смо да су ове две групе испитаника најпозванији да правилно испуне упитнике јер су се у њима паралелно нашли и називи за пигменте који су се инволвирани у савремени језик, као и један број творбено одомаћених оријентализама са називима за боје и велики број књижевних изведеница који су добијени метафоричким преносом према сличности денотата. Сви називи за боје су ексцерпирани из Речника МС и Речника САНУ, осим неколико лексикализованих конструкција насталих по принципу „боја + денотат“ из којих је творбено немогуће добити изведеницу, а да при том она означава боју.

3.1. Задаци су конципирани тако да ми најпре проценимо лексички фонд назива за боје који испитаници пасивно поседују и лексички фонд истих назива с којим се активно служе; да испитаници субјективно класификују и оцене боје по критеријуму „топлоте“; да проценимо који механизми утичу на њихово субјективно вредновање боја, да ли су то физичке карактеристике боја, тј. удео светлости које оне поседују или су то пре свега асоцијативни механизми који се покрећу при именовању неке боје; да проценимо да ли у свом лексичком репертоару испитаници носе неке мање заступљене називе за боје, попут архаичних словенских назива или добро познатих оријентализама, за које смо претпостављали да су морали бити познати студентима језика и књижевности, или европеизми који су устаљени у дизајнерској индустрији, као и неколико стучних назива за пигменте који су проширили свој домен употребе, за које смо претпоставили да су познати студентима уметничког факултета; да проценимо како се доживљавају творбене изведенице из основног назива за боју и да видимо да ли има разлике у субјективном вредновању појединих колористичких синонима који носе различите називе и припадају различитим доменима употребе, нпр. књижевном језику или сликарској терминологији.

Интересује нас група прелазних боја, као што су: *сребрнаста*, *маслинала*, *лимунала*, *љубичаста*, *кестењаста* и сл., и сложених придева који означавају боје: *златножута*, *лимунжута*, *бакарноцрвена* и сл. Друга група боја која ће добити своју аксиолошку вредност су ахроматске боје (*бела*, *црна*, *сребрна* и *сива*). Поћићемо од претпоставке да су топле боје оне које садрже највећи удео светлости, па би тако апсолутно топла била *бела боја*. Разматраћемо како испитаници оцењују називе који у себи носе одређену директну асоцијацију на „топлоту“, односно „хладноћу“ и видећемо колико се ти називи разликују од прототипичних назива за боју, рецимо *заслепљујуће бео* и *поларно бео* према *белој боји*, *угљенаст* и *чађав* према *црној боји* или *ултравиолетан* према *љубичастој боји*, *ватреноцрвен* према *кармин* или *црвеној боји*. У ову групу боја спадају и одређене сликовите конструкције из разговорног језика које не нуде информацију о „топлини“, али нуде директну асоцијацију на денотат, као што су *боја слонове кости*, *боја сенфа* или *боја коже*. Проценићемо њихову вредност према колористички идентичним једночланим називима, као што су *беж*, *окер* или *каки* боја. Потрудићемо се да откријемо зашто у српском језику има веома велики број назива за *сиву боју* кад нема транспарентне асоцијације које би се тицале ове боје. Видећемо да ли у наведеним случајевима вишебројне номенклатуре назива за боју пресудну улогу игра базни квалитет сјаја наведене боје, који, можда, одлучује о наклоњености ка топлоти или хладноћи ове боје. Покушаћемо да проценимо ком топлотном полу више стреме говорници српског језика у избору одређених назива за боје, тј. где има више назива, у категорији „хладних“ или „топлих“ боја.

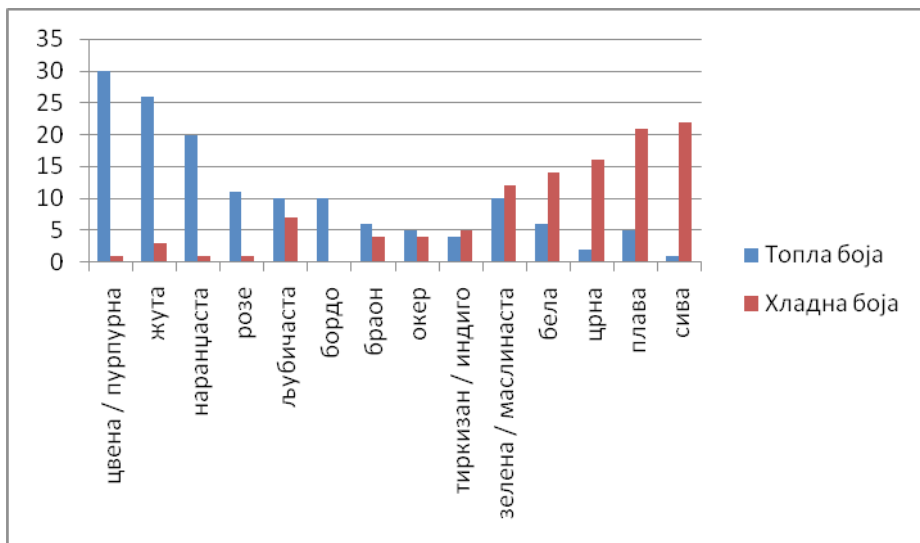
4.0. Представићемо задатке и резултате истраживања.

4.1. У табели 1 требало је да испитаници попуне празна поља са називима за топлу боју, хладну боју и поље са називима за боју за које нису сигурни где би је сврстали. Поред тога што бисмо на овај начин мерили аксиолошку вредност самих боја, имали бисмо на увид у лексички фонд испитаника из ове области. У истраживању је учествовао 31 студент Факултета ликовних уметности, од којих нам један студент није дао никакав одговор на први задатак, и 33 студента Филолошког факултета. Већину испитаника у обе групе чине девојке.

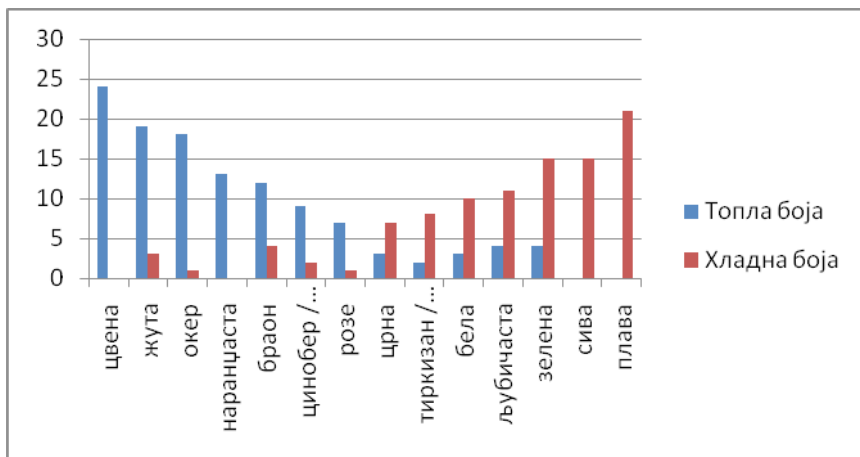
4.2. Једна од специфичности студената Ликовне академије је што су поред општепознате номенклатуре боја давали и термине који припадају технологији сликарства. То су називи за пигменте као што су *малахит* или тамнозелени пигмент, *индиго*, *тиркиз* и *паришко плава* или модрочрни пигмент, тј. зеленоплави и загаситоплави пигмент, *цинобер* и *кармин*, односно загаситоцрвени и јаркоцрвени пигмент, као и *руменожути* и *лимунжути* пигмент. С друге стране, особеност студената језика и књижевности је та што су давали и велики број метафоричних изведеница, као *пурпурна боја*, *маслинаста*, *кестењаста*, *кафена*, *пепељаста*, *мастилоплава*, описних лексикализованих конструкција, као што су: *боја слонове кости*, *боја труле вишње*, *боја цигле* (иако ове две последње нису дате у понуђеним одговорима) и већи број европеизама: *тиркиз*, *тегет*, *циклама*, *браон*, *окер*, *беж*, *драп*, *крем*.

Студенти уметничког факултета дали су 268 одговора, што значи да је сваки испитаник дао у просеку 8,62 различите лексеме, а студенти језика и књижевности дали су 306 одговора, што значи да је сваки студент дао у просеку 9,27 различитих лексема. И једни и други за најтоплије боје прогласили су *црвену*, *жуту* и *наранџасту*. Студенти уметности дају *црвеној* 24(80%) одговора, а студенти језика чак 30 (90%), *жутој* први студенти дају 19 (63%) одговора, а други чак 26 (79%), док *наранџастој* једни дају 13 (43%), а други чак 20 (61%) одговора. За хладне боје студенти уметности су прогласили *сиву* и *зелену* са по 15 (50% и 45%) одговора, *љубичасту* са 11 (37%) одговора и *белу* са 10 (33%) одговора, а студенти језика и књижевности у хладне сврставају *сиву боју* са 22 (67%) одговора, *плаву* са 21 (64%) одговор, *црну* са 16 (48%), *белу* са 14 (42%) одговора. Интересантно је да студенти уметности у прилично топле (чак топлију него *наранџаста*) сврставају *окер боју* са колористичким панданима *беж* и *крем*, са 18 (60%) одговора за топлу боју и 1 (3%) за хладну, док су студенти језика по том питању остали у великој мери неопредељени. Претпостављамо да је то због тога што „ликовњаци“ *окер боју* често користе при сликању за добијање светлосних ефеката. Насупрот томе, „филолози“ су се изјаснили да је *љубичаста боја* у умереној мери топла боја са 10 (30%) одговора, док други студенти ову боју сматрају за хладну боју са 11 (37%) одговора. Претпостављамо да одговор за овај феномен лежи у модној индустрији, јер дизајнери у последњих неколико сезона форсирају доста *љубичасту боју*. С

друге стране, „ликовњаци“ врло често користе *љубичасту* за постизање сенки на актовима, па отуда њена класификација као хладне боје.

Слика 1. Филолошки факултет (задатак 1): скала „топлих – хладних“ боја

Слика 2. Факултет ликовних уметности (задатак 1): скала „топлих – хладних“ боја

4.3. У табели 2 требало је да испитаници штиклирају, у зависности од њиховог субјективног вредновања, поља „топла боја“, „хладна боја“ и „нисам сигуран“ на већ понуђене називе за боју.

Понуђено је укупно 69 назива за боју ексцерпираних из Речника САНУ и Речника МС. Међу називима су наведени и архаични словенски називи, као и неколико творбено адаптираних оријентализама. Углавном смо бирали ту врсту назива као врсту стимулуса из прецедентних текстова, претежно фолклорног карактера. Требало је да се испитаници са правилно одабраном реакцијом сете

и колористичког пандана из савременог језика. Набројаћемо парове стимулус (архаичан назив боје) – реакција: *руд* – перчин, *чивитан* – коњ, *рус* – (руса) коса, *вран* – коњ (вранац), (два врана) гаврана, *сињи* – (сиње) море, (сиња) кукавица, *чилатаст* – коњ, *алев* – (алева) паприка, *сур* – (сури) соко, *рујан* – (рујно) вино, *мави* – „мави зумбул и зелена када“, стих из народне лирске песме *Два су цвјета у бостану расла, скерлетан и гримизан* – рођен у скерлету или рођен у гримизу, тј. пурпuru (изрека везана за француског краља Луја XVI, краља Сунце, главну личност барокног доба и за византијску династију Порфирогенита). Друга група назива за боје односила би се на европеизме који су се из терминологије сликарства, преко употребе у свету дизајна, претежно модног, инволвирале у савремени српски језик, па их сада налазимо као уобичајене у бројним дневним и месечним часописима. То су називи: *окер*, *азуран*, *индиго*, *кармин*, *ултравиолетан*, *цинобер*, *теракота*, *сијена*, *беж*. Ту су и два европеизма која не представљају називе за сликарске пигменте: *бордо* и *каки*. Трећу групу назива чине придеви из књижевног језика, изведени из именице за коју је одређена боја специфична, као што су: *зекаст*, *плаветњикав*, *алабастерски*, *циметаст*, *пепељаст*, *вишњеваст*, *маслинаст*, *голубаст*, *пепељав*, *кафени*, *лимунаст*, *гаран*, *сребрн*, *седефаст*, *олован*, *плаветан*, *пиргаст*, *зејтинаст*, *златан*, *кестењаст*, *чађав*, *бибераст*, *божураст*, *сребрнаст*, *мишаст*, *бакренаст*. Мањи број назива чине придеви изведени из придева који означава боју: *нарумен*, *розикаст*, *субеласт*, *озелен*, *руменкаст*. Остали су словенски називи за основне и изведене боје: *бео*, *црвен*, *мрк*, *зелен*, *плав*, *жут*, *риђ*, *црн*, *модар*.

4.4. Студенти и једног и другог факултета за представника „најтоплије“ боје спектра изабрали су придев *руменкаст*, и то са 30 одговора студенти Факултета ликовних уметности и сва 33 одговора студенти Филолошког факултета. На другом и трећем месту налазе се придев *црвен* са 28 одговора за ФЛУ и 32 одговора за Филолошки факултет и придев *златан* са 30 одговора за ФЛУ и 29 одговора за Филолошки факултет. Објашњење овако високог пласмана придева *руменкаст* и *златан* лежи у асоцијативној природи ових придева. Придев *румен* не постоји као стимулус у асоцијативном речнику, али по нашим истраживањима семантичког потенцијала овог придева у фолклору он се врло често повезује са здрављем, крепкошћу и лепотом (Поповић, 1991: 125–126; Станић, 2013: 436–440). Деминутивни суфикс у овом случају није успео да умањи позитивну валенцу семантичког потенцијала овог придева. Придев *златан* у *Асоцијативном речнику српског језика* повезује се са великом фреквентношћу одговора са реакцијом ’вредан’ (Пипер, Драгићевић, Стефановић, 2005: 214). Студенти Филолошког факултета су јако високо рангирани и још неке нијансе за црвену боју: *вишњеваст*, *кармин* и *нарумен*, а затим и предев *жут* (27 одговора), а студенти ФЛУ-а *риђ*, *жут* (са 28 и 27 одговора), па затим и нијансе *смеђе боје* (*окер*, *теракота* и *сијена*).

У „хладне“ боје студенти Филолошког факултета издвајају *сиву боју* са 30 одговора, па затим *модру* са 27 одговора, а за студенте Ликовне академије

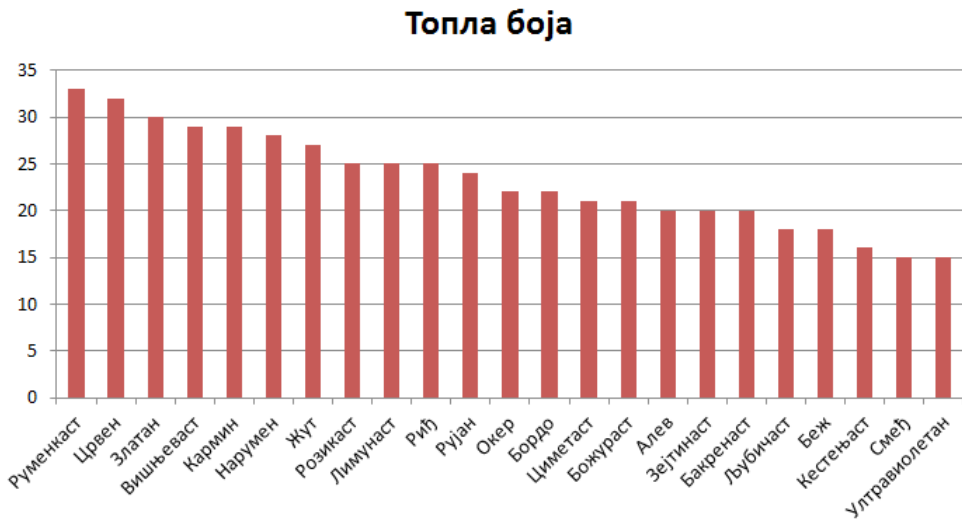
најхладнија је *индиго* и *плава боја* са 25 одговора, а затим *сребрнаста*, *сивуљаста* (по 24 одговора), *сребрна* (23 одговора) и *сива* (22 одговора). Занимљиво је да говорници српског језика објективно најхладнију боју спектра, *црну боју*, не доживљавају као изразито хладну. Она код студената Филолошког факултета има 22 одговора, што чини две трећине испитаника, а код студената ФЛУ-а свега 17 одговора. У *Асоцијативном речнику* стимулус *црн* има као реакције 'смрт и туга' јако ниску фреквентност, што значи да је *црна боја* изгубила негативни семантички потенцијал који је имала у фолклору (Станић, 2013: 441–445). Овде ћемо навести и податак да црна боја за хришћанске вернике поред ознаке жалости представља и боју плодноне земље која као обиталиште смрти садржи семе поновног рођења. Цитат из Светог писма са идејом обнове и рађања управо је узео и Достојевски за крилатицу *Браће Карамазових*. Занимљиво је да студенти и једног и другог факултета *белу боју* сматрају углавном за хладну, са по 18 и 19 одговора, тако да теза о уделу светлосног коефицијента у класификацији по топлоти за говорнике српског језика не важи.

4.5. Студенти оба факултета, када су у питању архаични називи за боје, било словенски или оријентални, у великој мери су несигурни, тако да смо дошли до закључка да добар део тих студената нема у свом пасивном лексикону ни прецедентно, ни колористичко знање о тим називима. Рецимо, иако су студенти оба факултета веома високо оценили *црвену боју* на скали топлоте, за њене колористичке пандане из архаичног фонда (*алев*, *руд*, *рус*, *скерлетан*, *гримизан*) дати су прилично варијабилни одговори. Из ове групе „најтачније“ одговоре студенти су дали за придеве *вран* и *сињи*, логично их по фреквенцији одговора приближивши *црној*, тј. *сивој*, односно *оловној боји*. Приметили смо да студенти језика и књижевности слабо познају европеизме из сфере сликарске технологије за које смо претпостављали да су се с њима упознали преко модне индустрије. Тако је са великом фреквентношћу испуњена колона „нисам сигуран“ за називе попут *цинобер*, *сијена* и *теракота*. За *сијену* се чак 30 студената изјаснило да није сигурно где би је сврстало.

4.6. На основу парова *нарумен* и *руменкаст*, *зелен* и *озелен*, *сив* и *сивуљав*, *плаветан* и *плаветњикав* и *бео* и *субеласт* можемо да пратимо да ли студенти разликују прагматску вредност деминутивних префикса и суфикса. Дошли смо до закључка да студенти Филолошког факултета дају већи број „пожељнијих“ одговора од студената Ликовне академије, који у већини случајева дају контрадикторне одговоре, нпр. ако су и једни и други студенти *белу боју* оценили као хладну, пожељно би било да има нешто мање одговора у колони „хладне боје“ јер префикс *су-* носи информацију да то више није апсолутно бела боја, већ запрљано бела боја, па самим тим није ни више тако хладна. Овде су студенти језика дали 18 одговора за *белу боју*, а 8 за *субеласту*, док су се студенти уметности изјаснили односом 21:19, у корист *субеласте боје*. Слична је и ситуација и са *сивом* и *сивуљавом* бојом, где су студенти језика правилно осетили овај

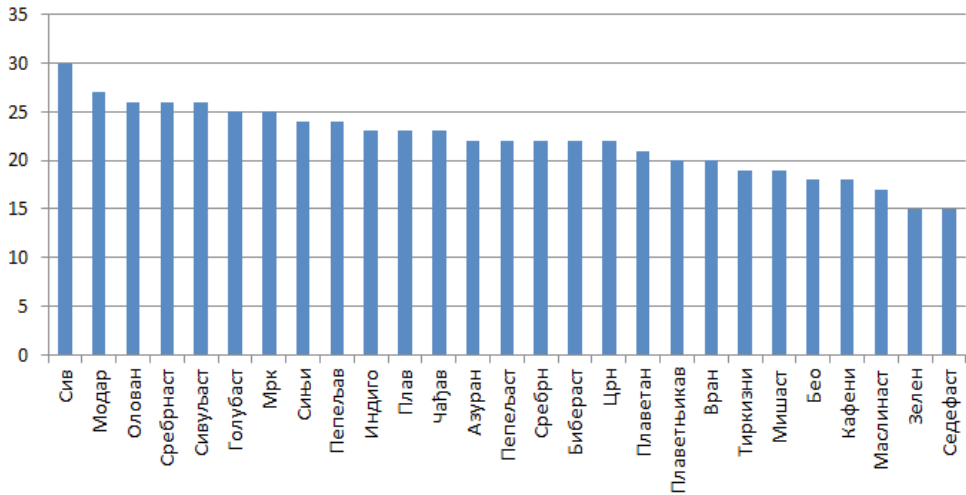

сложени деминутивно-пејоративни суфикс и дали однос 30:26 у корист *сиве* као хладне боје, а студенти уметности 22:24 у корист *сивуљаве* (Станић, 2012: 35). У односу *нарумен*: *руменкаст* студенти оба факултета као изразитији деминутивни формант издвајају префикс *на-* у односу на суфикс *-аст*. Овај деминулошки однос изражен је корелатом 28:33 за студенте Филолошког факултета и корелатом 29:30 за студенте Факултета ликовних уметности. Студенти оба факултета као изразито топлу боју, без обзира на деминулошки суфикс, издвајају придев *руменкаст* (33 и 30 одговора). Парови *плаветан*: *плаветњикав* и *зелен*: *озелен* показују неуједначен однос студената према наставцима субјективне оцене. Студенти Ликовне академије су „тачније“ оценили изразито пејоративни суфикс *-њикав* давши придеву *плаветњикав* 23 одговора, а његовом творбеном корелату *плаветан* 22 одговора. „Филолози“ су дали обрнут однос, одредивши се са 21 одговором за назив *плаветан* и са 20 одговора за назив *плаветан*. Студенти оба факултета су доживели ову боју као хладну. С друге стране, студенти језика су тачније приметили деминутивност у префиксу *о-* у придеву *озелен* сврставши га са 13 одговора на средину између топлих и хладних боја, док је његов творбени корелат *зелен* оцењен са 15 одговора и груписан више у хладне боје. Студенти уметности дају обрнуту процену, оценивши придев *озелен* „хладнијим“ од придева *зелен* и то односом 25:21.

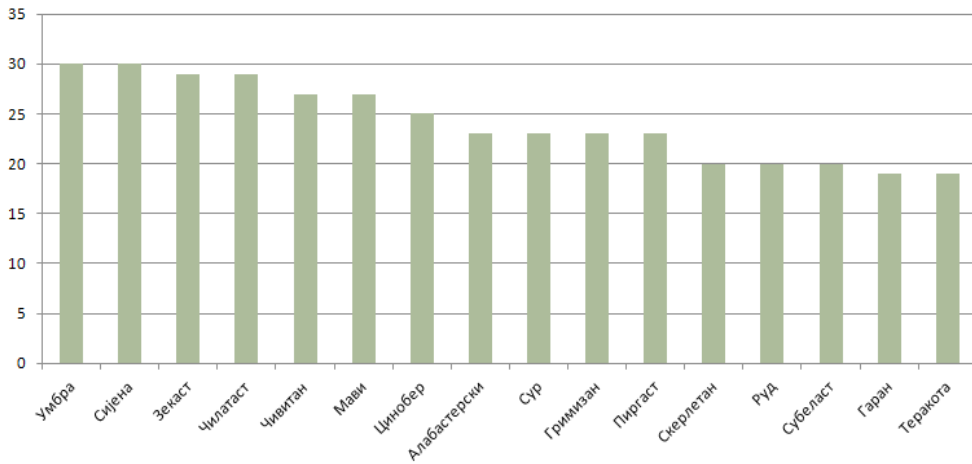
Слика 3. Филолошки факултет (задатак број 2): графикон топлих боја

Хладна боја

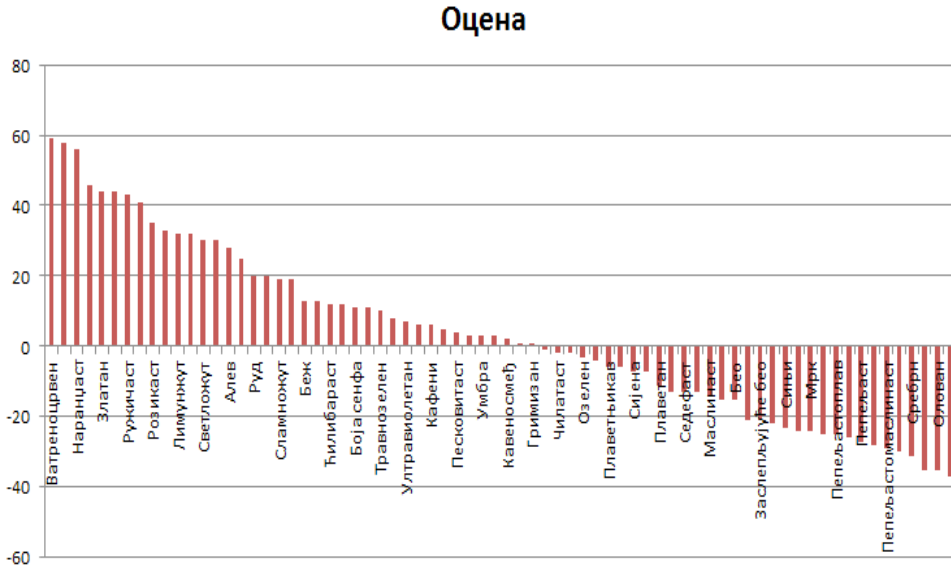

Слика 4. Филолошки факултет (задатак број 2): графикон хладних боја

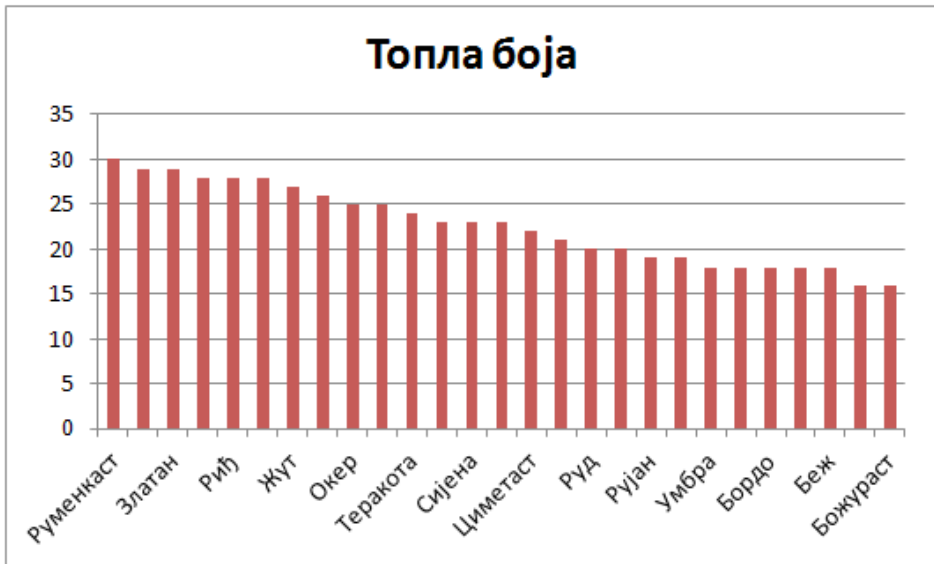
Нисам сигуран

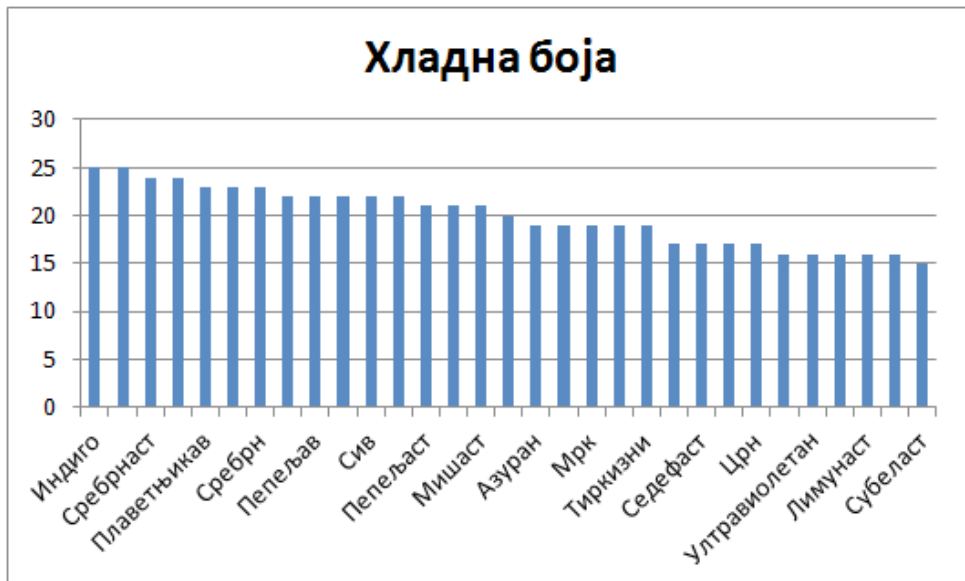
Слика 5. Филолошки факултет (задатак број 2): колона „нисам сигуран“

Слика 6. Филолошки факултет (задатак број 2): скала „топлих – хладних“ боја

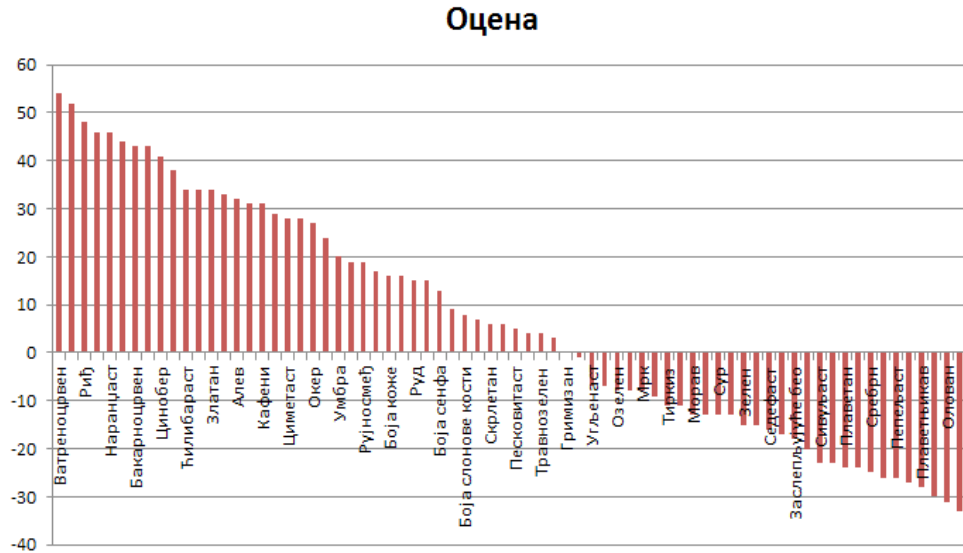
Слика 7. Факултет ликовних уметности (задатак број 2): скала топлих боја

Слика 8. Факултет ликовних уметности (задатак број 2): скала хладних боја

Слика 9. Факултет ликовних уметности (задатак број 2): колона „нисам сигуран“

Слика 10. Факултет ликовних уметности (задатак број 2): скала „топлих – хладних“ боја

4.7. Задатак број 3 односио се на то да студенти оцене на скали од -2 до +2 задате називе за боје, где би -2 означавала „безусловно хладну боју“, -1 „више хладну, него топлу“, +1 „више топлу, него хладну“, +2 „безусловно топлу боју“, а 0 би означавала „средишњу вредност“. У задатку је предложено 72 различита назива за боју. Један део назива из табеле 2 је дат и у овој табели, а остала места су допуњена сложеним придевима, лексикализованим конструкцијама, „боја + денотат“ и неколицином назива за боје које својим називом нуде неку информацију о топлоти или хладноћи. Понуђени су следећи сложени придеви: *поларнобео, сумпорастожут, лимунжут, сламножут, бакарноцрвен, светложут, ватреноцрвен, кестењастоцрвен, пепељастомаслинаст, кавеносмеђ, травнозелен, сумпорнозелен, пепељастоплав*. Од конструкција понудили смо: *боју слонове кости, боју коже и боју сенфа*, као и конструкцију са партиципом *заслепљујуће бео*.

4.8. Називи који су имали циљ да збуне испитанике су били они који су имали директну асоцијацију на изразито хладан или изразито топао денотат. Такви су били: *угљенаст, поларнобео, заслепљујуће бео, песковитаст, чађав, гаран, ултравиолетан, ватреноцрвен, пепељастоплав*. Као што се могло и претпоставити, студенти су за најтоплију боју издвојили *ватреноцрвену* са готово максималним бојем поена. Називи који означавају белу боју: *поларнобео* и *заслепљујуће бео*, као и називи који означавају црну боју: *угљенаст, чађав, гаран* не стоје на ранг листи ништа другачије него што су то показала претходна два истраживања за придеве *бео* и *црн*. Тако студенти Филолошког факултета *заслепљујуће бео* и *поларнобео* оцењују са -21, што би означавало умерено хладну боју јер последњи

назив на листи има -37. Слично су и студенти ФЛУ оценили ова два назива, са односом -18:-26, у корист *поларнобеле боје*. И називи за *црну боју* су сврстани у умерено хладу групу боја, као што је то случај са придевом *црн* у претходна два задатка. Придеви *гаран: угљенаст: црн: чађав* имају следећи однос -22:-25:-26:-28 код студената Филолошког факултета. А ти исти придеви са редоследом *угљенаст:чађав: црн: гаран* имају свој бројчани однос -7:-8:-15:-23, што значи да студенти уметности доживљавају *црну боју* као умереније хладну боју у односу на претходне.

4.9. Упоредићемо и спектар боја које имају средишње вредности. Као што нам је задатак број 1 показао, студенти Ликовне академије су боје *беж* и *окер* оценили као веома топле, док су студенти Филолошког факултета те исте боје сврстали у боје са средишњим вредностима. Овим задатком ћемо проценити како студенти доживљавају њихове колористичке корелативе изражене лексикализованим описним конструкцијама, а то су: *боја сенфа, боја слонове кости, боја коже*. Најпре треба истаћи да су у овом задатку студенти Ликовне академије одступили од своје класификације боја, где су *беж* и *окер* боје окарактерисали као претежно топле боје. У овом задатку студенти су им дали претежно средишње вредности, са односом 27:19. Студенти Филолошког факултета су остали при свом ставу да су ове две боје позициониране на средини скале „топле – хладне боје“ и оне обе имају вредност 13. Лексикализоване конструкције *боја коже, боја сенфа* и *боја слонове кости* по оцени студената уметности заузимају такође средишње вредности, налазе се врло близу једна другој на скали и имају однос 16:13:8, тако да их по њиховој процени можемо сматрати колористичким панданима. Студенти Филолошког факултета су конструкције *боја сенфа, боја коже* и *боја слонове кости* оценили односом 11:3:-15. Овде примећујемо да су „филолози“ боју *слонове кости* сврстали у умерено хладне боје, што нас наводи на закључак да студенти ове боје не доживљавају као колористичке пандане.

4.10. На скали средње топлих боја интересантне су нам и различите нијансе смеђе боје: *ћилибараста, сијена, смеђа, таракота, кавеносмеђа, кафена, браон, циметаста, умбра*.² Студенти Факултета ликовних уметности овде су остали при своме вредновању боја изнетом у задатку број 1, где су различите нијансе *смеђе боје* сврстане у умерено топле боје. Тако и у задатку број 3 следеће боје: *ћилибараста: сијена: таракота: кафена: смеђа: циметаста: кавеносмеђа: браон: умбра*, имају своје бројчане вредности: 34:33:31:31:29:28:28:24:20. Из оваквог односа можемо да закључимо да „ликовњаци“ правилно осећају сваку нијансу поменуте боје, што се не може рећи и за „филологе“. Наиме, они су и поприлично неправилно градирали нијансе ове боје, јер је најтоплија *циметаста* нијанса, а *смеђа*, чак, хладнија и од *умбре*. Задатак број 2 нам је већ показао да студенти језика не познају колористичку

² Називи за боје дати су на скали боја од светлијих ка тамнијим.

вредност *сијене*. Градиране по осећају студената Филолошког факултета, вредносна скала ових боја изгледа овако: *циметаст* (20) : *ћилибараст* (12) : *терако-та* (12) : *кафена* (6) : *браон* (5) : *умбра* (3) : *кавеносмеђ* (2) : *смеђ* (1) : *сијена* (-7).

4.11. Још један проблематичан скуп боја односи се на *сиву боју*. Ова боја је карактеристична по томе што има јако велики број назива (31), а нема транспарентног денотата који би био у асоцијативној вези са овом бојом. Од оваквог великог броја назива за *сиву боју*, 3 назива су прости придеви словенског порекла, 10 је придева са придевском основом и 18 придева су они придеви изведени из именичке основе (Станић, 2012а: 172; Станић, 2012б: 41). Сложенице нисмо рачунали у укупан број назива. Велики број назива за ову боју води порекло од физичких карактеристика ове боје, јер је бела боја настала контаминацијом осталих боја спектра и обухвата веома широк дијапазон од *прљавобеле* до *тамносиве* која прелази у *црну*. *Сивом бојом* се може назвати и свака запрљана нетранспарентна боја спектра. Друга два разлога односе се на велику распрострањеност *сиве боје* у природи, од животињског света до камења и првобитних обиталишта, и потребе човека да свакој нијанси *сиве боје* одреди карактеристичан денотат у великом мноштву изобиља природних елемената који нас окружују, а који имају за колористичку основу *сиву боју* (Станић, 2012а: 173).

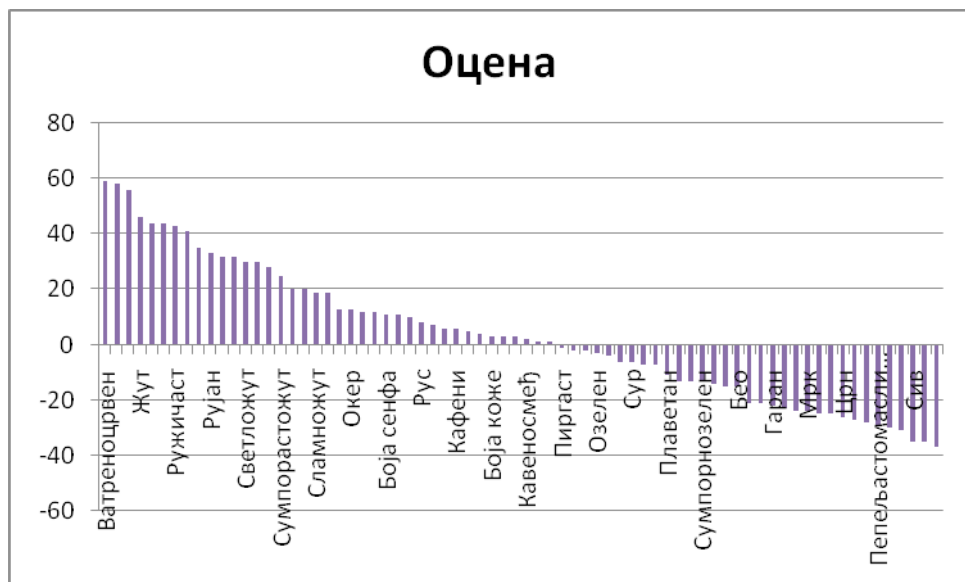
У овом задатку смо издвојили 11 назива нијанси боја које улазе у спектар *сиве боје*. Даћемо њихову градативну аксиолошку вредност у односу на сваки факултет. Студенти Филолошког факултета су понуђене нијансе градирали на следећи начин: *песковитаст* (4) : *пиргаст* (-1) : *чилатаст* (-2) : *сур* (-6) : *пепељастоплав* (-25) : *пепељаст* (-27) : *пепељастомаслинаст* (-27) : *сивуљаст* (-30) : *сребрн* (-31) : *сив* (-35) : *олован* (-35). За студенте Факултета ликовних уметности однос између понуђених нијанси изгледа овако: *чилатаст* (9) : *песковитаст* (5) : *пиргаст* (-1) : *сур* (-13) : *пепељастомаслинаст* (-17) : *сивуљаст* (-23) : *сребрн* (-25) : *пепељаст* (-26) : *пепељастоплав* (-30) : *олован* (-31) : *сив* (-33). Примећујемо да су студенти оба факултета различите нијансе *сиве боје* распоредили на скали од нијанси са средњом вредношћу до изразито хладних нијанси и да су им дали и појединачно поприлично уједначен број поена и приближно исто место на скали. Студенти уметничког факултета су за најхладнију боју спектра управо издвојили *сиву боју* са вредношћу -33, а код студената језика и књижевности она се налази на претпоследњем месту на скали са *оловном бојом* и вредношћу -35. Овде примећујемо да називи *пиргаст*, *чилатаст* и *сур*, који су везани искључиво за животињске денотате, тј. кокошку, коња и орла, и заузимају средишње вредности на скали и да су испитаници, према томе, склони да их означе у великој мери као топле, што нас упућује на закључак да су и њихове асоцијације, тј. денотати, у основи позитивни. То се посебно односи на придев *чилатаст*, са денотатом коњ, које су испитаници Ликовне академије оценили високим бројем поена.³ Ово би нас могло довести на закључак да ис-

³ Одговори везани за придев *сур* у задацима број 2 и број 3 изазивају у нама сумњу да испитаници нису уопште знали која је то боја, нити су је повезали да денотатом орао.

питаници у великој мери асоцијативно закључују јер је у овим случајевима пресудио базни квалитет сјаја длаке ових животиња (Поповић, 2012: 16).

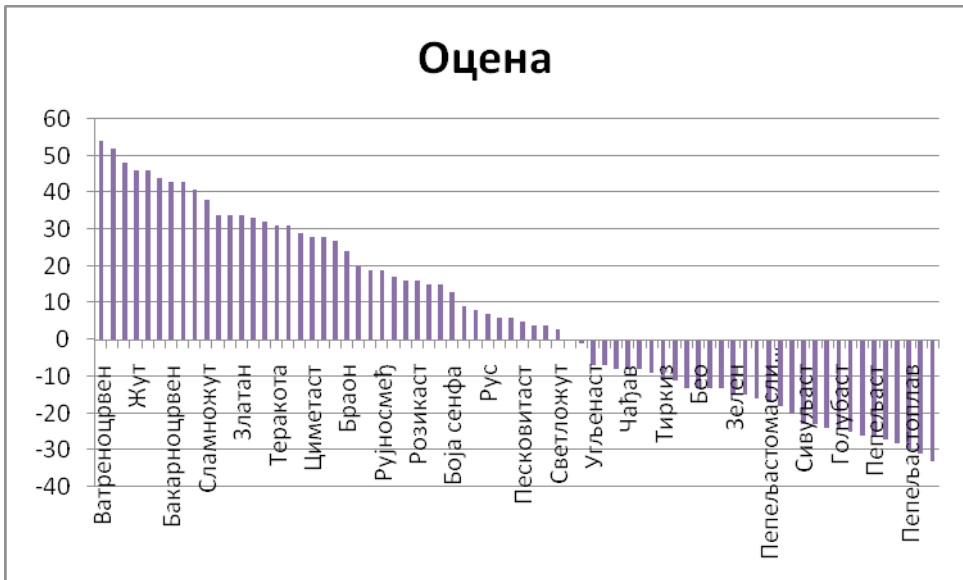
4.12. Из овог задатка бисмо, такође, могли да пратимо како студенти перципирају творбене форманте субјективне вредности, и то на још прецизнији начин. Тако су студенти Ликовне академије правилно уочили благу пејоративност у деминовном суфиксу *-њикав* и оценили пар *плаветан:плаветњикав* са односом -24:-28, а студенти језика дали предност *плаветан* оцењујући их односом -6:-11. Овај задатак бисмо могли да повежемо са задатком број 2, где смо, такође, имали аксиолошку процену поменутог пара придева. Упоређујући ова два задатка можемо доћи до закључка да су студенти Факултета ликовних уметности остали доследнији свом опредељењу да сврстају *плаву боју* у изразито хладне боје, као и свом осећању субјективне оцене наведених суфикса. Насупрот њима, студенти Филолошког факултета *плаву боју* као колористичког репрезента ова два придева сврстали су у боје које по „топотној“ вредности заузимају средишње место.

4.13. Овај задатак показује да су студенти у великој мери остали доследни класификацијама из претходних задатака. Тако студенти Филолошког факултета за првих пет најтоплијих назива издвајају *ватреноцрвен, црвен, наранџаст, жут* и *златан*, а међу пет најхладнијих би били *модар, олован, сив, сребрн* и *сивуљаст*, док студенти Факултета ликовних уметности оцењују као најтоплије придеве *ватреноцрвен, црвен, риђ, жут* и *наранџаст*, а као најхладније *сив, олован, пепељастоплав, плаветњикав* и *модар*.

Слика 11. Филолошки факултет (задатак број 3): скала „топлих – хладних“ боја

Слика 12. Факултет ликовних уметности (задатак број 3): скала „топлих – хладних“ боја

5.0. Спровodeћи ово истраживање уверили смо се да нам оно пружа доста корисних информација и даје интересантне резултате. То говори да су оваква истраживања пожељна и да би било корисно обавити и обимније истраживање засновано на резултату анкета репрезентативнијег узорка испитаника. Под репрезентативнијим узорком мислимо на нешто другачији одабир и број испитаника. Одређене културолингвистичке анализе о просечном психолошком вредновању боја и категорије топлоте било би згодније радити са студентима који немају висок степен професионалног усмерења када је ова проблематика у питању, али одабрали смо управо ова два факултета због доброг познавања њиховог студијског плана и програма на основу ког смо и прилагођавали задатке анкете. Сматрамо да би нам студенти неког другог факултета дали лошије резултате кад су у питању задаци који су се односили, нпр. на познавање архаичне словенске или оријенталне лексике, осећај творбених форманата прагматске вредности или познавање назива за боје које имају исходиште у терминологији сликарства. У зависности од задатака велики број и овако одабраних студената нам је давао незадовољавајуће резултате. Други предлог за методолошку измену анкетног узорка односио би се на број студената; да бисмо дошли до озбиљнијих лингвокултурошких истраживања, морали бисмо укључити далеко већи број студената од испитаних 64, на пример, студенте свих пет година Факултета ликовних уметности и све студенте Групе српски језик и књижевност Филолошког факултета, али би у том случају и анализа резултата анкета превазишла оквире задатих пропозиција за писање рада.

Литература

- Василевич – Кузнецова – Мищенко 2008. — Василевич А., С. Кузнецова, С. Мищенко 2008. *Цвет и названя цвета в русском языке*, Москва: Издательство ЛКИ.
- Драгићевић 2010. — Драгићевић, Рајна. 2010. *Вербалне асоцијације кроз српски језик и културу*. Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије.
- Ivić 1995 — Ivić, Milka. 1995. *O zelenom konju: Novi lingvistički ogledi*. Beograd: Slovoграф.
- Ивић 1999. — Ивић, Милка. 1999. Бело као лингвистички и културолошки проблем. *Лужнословенски филолог*, LV, 1–19.
- Петровић 1996—Петровић, Сретен. 1996. *Естетика*, Београд: Чигоја штампа.
- Пипер – Драгићевић– Стефановић 2005 — Пипер, П., Р. Драгићевић, М. Стефановић. 2005. *Асоцијативни речник српскога језика*. Београд: Београдска књига, Службени лист СЦГ, Филолошки факултет у Београду.
- Поповић 1991а — Поповић, Људмила. 1991. *Семантички потенцијал назива за боје у руском, украјинском и српскохрватском језику (на материјалу фолклора XIX)*. Београд: Филолошки факултет (необјављени магистарски рад).
- Поповић 1991б — Поповић, Људмила. 1991. Семантика назива за боје у руском, украјинском и српском фолклору. *Зборник Матице српске за славистику*, 41, 149–155.
- Поповић 2008 — Поповић, Људмила. 2008. *Језичка слика стварности: Когнитивни аспект контрастивне анализе*. Београд: Филолошки факултет.
- Поповић 2012 — Поповић, Људмила. 2012. Опозиција „сјајно“ — „без сјаја“ као основа категоризације назива за боје у словенском фолклору. *Зборник Матице српске за славистику*, 81, 7–40.
- Станић 2012а — Станић, Данијела. 2012. Променљиви придеви са именичком основом који означавају боје. У М. Ковачевић и ур. одбор (ур.) *Савремена проучавања језика и књижевности*, год. III, књ. I. Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет, 165–174.
- Станић 2012б — Станић, Данијела. 2012. О неким творбеним типовима променљивих придева који означавају боје. *Наш језик*, XLIII/1-2, 29–44.
- Станић 2013 — Станић, Данијела. 2013. Функција боја у „Српским народним песмама I“ Вука Стефановића Караџића. *Српски језик XVIII*, 429–462.
- Хлебџец 1988 — Хлебџец, Борис. 1988. Називи за боје у „Српском рјечнику“. *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 17/1, 145–151.
- Хлебџец 1998 — Хлебџец, Борис. 1998. Придевске изведенице у значењу боја. *Српски језик*, III/2, 323–332.

Danijela S. Stanić

CONCEPTUALIZATION OF COLORS THROUGH THE CATEGORY OF „WARMTH“

One of the important elements in the conceptualization of the meaning of colors is the category of „warmth“. The research presented in the paper is based on student responses to a given survey through which we tried to „materialize“ the performance of warmth and its relationship with the colors. In addition, we tried to figure out the scale of „warm – cold“ colors, through a survey, we examined the students' knowledge of the nomenclature of color, especially when it comes to the archaic and vocabulary of terminology, as well as students' sense of the constituent formant subjective assessments and their relationship with the names of colors. Particular attention was paid to the analysis of grade achromatic color.